

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.39>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ЩОДО ПРОСТУПКІВ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Лук'янчиков Є.Д.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права*

Тецька І.М.,
*аспірантка
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Лук'янчиков Є.Д., Тецька І.М. Проблемні питання допустимості доказів щодо проступків після закінчення строків досудового розслідування.

В статті зазначається, що кримінальний процесуальний закон на даний час не регулює та не визначає строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру щодо кримінальних проступків. У той же час КПК визначає такий строк щодо злочинів, які становлять більшу суспільну небезпеку ніж проступки і за які передбачене більш суворе покарання. Системний аналіз загальних норм кримінально процесуального кодексу дає підстави вважати, що строк досудового розслідування кримінальних проступків не може бути необмежений та перевищувати строк досудового розслідування кримінальних правопорушень. З аналізу судової практики в даній статті пропонується внесення змін до ст. 219 КПК України щодо встановлення строків досудового розслідування до дня повідомлення особі про підозру у вчиненні проступку шість місяців. Доводиться, що даний строк є об'єктивно необхідним та достатнім для виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Також в статті наведені приклади реагування стороною захисту відповідними клопотаннями на докази, які отримані органом досудового розслідування поза межами строків визначених щодо нетяжких злочинів. Тобто якщо з матеріалів справи вбачається, що слідчий/прокурор проводив досудове розслідування понад 12 місяців до повідомлення особі про підозру без звернення з клопотанням про продовження строків до слідчого судді, сторона захисту може реагувати наступним чином: на досудовому розслідуванні – звернутись з клопотанням про закриття кримінального провадження в порядку ч. 9 ст. 284 КПК України; на підготовчому судовому засіданні – звернутись з клопотанням про закриття кримінального провадження в порядку п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України; під час розгляду справи по суті звернутись з клопотанням про визнання доказів очевидно недопустимими в порядку ч. 2 ст. 89 КПК України. Зазначається, що такі законодавчі зміни та способи реагування стороною захисту забезпечать дотримання органами досудового розслідування засад кримінального провадження в контексті розумних строків.

Ключові слова: строки досудового розслідування, докази, недопустимість доказів, очевидна недопустимість доказів, порушення порядку отримання доказів, досудове розслідування, ухвала, рішення, судове провадження.

Lukyanchikov Y., Tetska I. Problem issues of evidence admissibility regarding misconduct after the expiration of pre-trial investigation terms.

The article notes that the criminal procedural law currently does not regulate and does not set the term of pre-trial investigation from the moment of entering data on a criminal offense into the Unified Register of Pre-Trial Investigations prior to the date of serving a person with a notice of suspicion of a criminal offense. At the same time, the Code of Criminal Procedure sets such term for crimes being publicly dangerous than misconduct involving more severe punishment. The systematic analysis of general provisions of the Code

of Criminal Procedure gives reasons to be sure that the term of a pre-trial investigation of a criminal offense should not be unlimited and should not exceed the term of a pre-trial investigation of criminal offences. Based on the analysis of case law, this article proposes to address the issue of amending Article 219 of the Code of Criminal Procedure regarding the terms of a pre-trial investigation to extent the terms to six months prior to the date of serving a person with a notice of suspicion of committing a crime. The author proves that such term is necessary and sufficient for performing procedural actions and making procedural decisions. The article also gives examples of the defense's response to evidence obtained by the pre-trial investigation body exceeding the terms set for minor crimes. That is if the case files shows that the investigator/prosecutor conducted a pre-trial investigation for more than 12 months prior to the date of serving a person with a notice of suspicion without filling a motion to extend the time limit with the investigation judge, the defense may respond as follows: during the pre-trial investigation – to fill a motion to close a criminal proceeding in accordance with clause 9, Article 284 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine; during the preparatory court hearing – to fill a motion to close a criminal proceeding in accordance with sub-clause 10, clause 1, Article 284 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine; during the consideration of a case on merits – to fill a motion to recognize evidence as obviously inadmissible in accordance with clause 2, Article 89 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine. It is noted that such legislative changes and ways for defense's response ensure that the pre-trial authorities comply with the principles of criminal proceeding within a reasonable time.

Key words: terms of pre-trial investigation, evidence, inadmissibility of evidence, obvious inadmissibility of evidence, violation of the procedure for obtaining evidence, pre-trial investigation, ruling, decision, court proceedings.

Постановка проблеми. Чинний КПК України встановлює два порядки обчислення строків досудового розслідування, що має важливе значення і тягне відповідні правові наслідки. Відлік строку в обох випадках починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, передбаченому ст. 615 КПК. У першому випадку цей строк обчислюється до дня звернення до суду з одним із процесуальних документів визначених в ч. 1 ст. 219 КПК або ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

У другому випадку цей строк обчислюється до дня повідомлення особи про підозру: для нетяжкого злочину – дванадцять місяців; для тяжкого або особливо тяжкого – вісімнадцять місяців. Встановлення цих строків має важливі правові наслідки. Їх вплив зобов'язує, слідчого, дізнавача, прокурора закрити кримінальне провадження (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК). На жаль, в КПК не згадується про такі строки для кримінальних проступків. Така невизначеність викликає дискусії серед науковців та практиків і робить актуальним дослідження розглянутого питання.

Стан опрацювання досліджень і публікацій. З моменту запровадження інституту кримінальних проступків він привернув увагу науковців як матеріального, так і процесуального права. Дослідженню кримінальних проступків як новели кримінального та кримінально-процесуального законодавства присвячено роботи (Бегми А.П., Муляр Г.В., Ховпун О.С.). Проблемні питання розслідування кримінальних проступків висвітлювалися в роботах Волобуєва А.Ф., а нормативне забезпечення стандартів ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану досліджував Лоскутов Т.О. Питанням допустимості доказів, зокрема в процесі дізнання, приділяли багато уваги такі вчені-процесуалісти як: Тютюнник В.В., Панова А.В., Рогатинська Н.З., Олійник Ю.І., Литвин О.В. В свою чергу, з урахуванням останніх законодавчих змін до чинного КПК України, питання строків досудового розслідування щодо проступків потребує подальших досліджень та обґрунтування відповідних пропозицій.

Мета статті: полягає у дослідженні та висвітленні прогалин законодавства в контексті обчислення строків досудового розслідування щодо проступків до повідомлення особи про підозру. Обґрунтування пропозицій щодо встановлення меж строків досудового розслідування щодо проступків до повідомлення особи про підозру та визнання доказів отриманих за цими межами очевидно недопустимими під час судового розгляду.

Виклад основного матеріалу дослідження. В кримінальному процесуальному кодексі відсутня норма, яка визначає строк дізнання, протягом якого особі має бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального проступку. З особистої практики та аналізу судових рішень, позиція прокурорів, слідчих та дізнавачів спільна - кримінальне провадження щодо проступків до дня повідомлення особи про підозру є «безстроковим».

01.07.2020 року набрав чинності закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII, яким реалізовано механізм досудового розслідування кримінальних проступків.

Згідно з ч. 1-4 ст. 219 КПК України строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження [1, с. 423-424].

Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить: 1) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Дещо інакше встановлюються строки досудового розслідування (дізнання) щодо кримінальних проступків, яке з дня повідомлення особі про підозру повинно бути закінчене: 1) протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298-2 цього Кодексу; 2) протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; 3) протягом одного місяця – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298-4 КПК.

Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у пунктах 1 і 2 частини третьої статті 219 КПК, такий строк може бути продовжений прокурором у межах строку, встановленого пунктом 1 частини четвертої статті 219 КПК.

Відповідно до ч. 1 ст. 298-5 КПК у разі необхідності проведення додаткових слідчих і розшукових дій строк дізнання може бути продовжений прокурором до тридцяти днів. Про продовження строку дізнання прокурор виносить постанову.

З аналізу змісту наведених норм чинного законодавства можна дійти висновку, що строк досудового розслідування у формі дізнання може бути продовжений до 30 днів лише прокурором і лише у випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо дізнання неможливо завершити у строк, визначений п. 1, 2 ч. 3 ст. 219 КПК України.

З аналізу наведеного вбачається, що кримінальний процесуальний закон на даний час не регулює та не визначає строк досудового розслідування (дізнання) з моменту внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру. У той же час такий строк встановлено для повідомлення про підозру у вчиненні злочину і залежить він від ступеня його тяжкості: для нетяжкого злочину – дванадцять місяців; для тяжкого або особливо тяжкого – вісімнадцять місяців. Встановлення цих строків має важливі правові наслідки. Їх вплив зобов'язує, слідчого, дізнавача, прокурора закрити кримінальне провадження (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК).

Водночас в ч. 2 ст. 298 КПК зазначається, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно з загальними правилами, передбаченим цим кодексом.

Системний аналіз наведених норм дає підстави вважати, що строк досудового розслідування кримінальних проступків до повідомлення особі про підозру не може бути необмежений та перевищувати такий строк розслідування для злочинів.

Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати законності, яка надає можливість застосовувати загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК України, у випадках, коли положення чинного КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження (ст. 9 КПК).

Такими загальними засадами кримінального провадження у даному випадку є верховенство права та розумність строків. Кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

Частина 2 ст. 28 КПК закріплює загальне правило, що проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження - суд.

З огляду на ст. 5 КПК процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення ухвалюється згідно з положеннями КПК, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення [1, с. 5].

Конституційний суд України у рішенні від 26.01.2011 р. № 1-рп/2011 зазначив, що поліпшення правового становища особи, яка скоїла злочин, здійснюється згідно із законом, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи (п. 4 мотивувальної частини) [2].

Зважаючи на положення ст. 5 КПК, а також на те, що закінчення строків досудового розслідування є підставою для закриття кримінального провадження, це, безумовно, покращує становище особи та скасовує її відповідальність.

Тобто в зазначених законодавчих нормах наявна правова колізія, яка має вирішуватися на користь заявника. Інший підхід суперечитиме вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо «передбачуваності» правової норми.

Відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Слід констатувати, що кримінальний процесуальний закон у ситуації, яка є предметом судового розгляду, не сформульований з достатньою чіткістю. Зокрема, ним не врегульовано процесуальний порядок обрахунку строку досудового розслідування з визначенням часового еквіваленту строку досудового розслідування кримінальних проступків де жодній особі не повідомлено про підозру.

Так, у рішенні ЄСПЛ від 14.10.2010 року у справі «Щокін проти України» визначено концепцію якості закону, з вимогою, щоб він був доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні [3].

Відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості та точності, які передбачали б можливість різного тлумачення такого питання, порушує вимогу «якості закону».

Згідно з усталеною практикою Європейського суду поняття «якість закону» означає, що національне законодавство повинне бути доступним і передбачуваним, тобто визначати достатньо чіткі положення, аби дати людям адекватну вказівку щодо обставин і умов, за яких державні органи мають право вживати заходів, що вплинуть на права осіб (рішення у справах «Олександр Волков проти України», «С.Г. та інші проти Болгарії» та ін).

Окрім того, Європейський суд зазначає, що відповідальність за подолання недоліків законодавства, правових колізій, прогалин, інтерпретаційних сумнівів лежить, в тому числі, і на судових органах, які застосовують та тлумачать закони (рішення у справах «Веренцов проти України», «Кантоні проти Франції»).

Зважаючи на те, що концепція якості закону, зокрема, пов'язана з вимогою, щоб він був доступним для заінтересованих осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні, а відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості і точності порушує вимогу «якості закону», та у разі коли національне законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід, слід дійти висновку про дотримання вимог законодавства з даного питання, адже вирішення колізій у законодавстві завжди тлумачиться на користь особи.

Особа не може бути жертвою колізій діючого законодавства, або ж системних змін законодавства у питанні обчислення строків досудового розслідування через те, що національне законодавство припустило неоднозначне та множинне тлумачення прав та обов'язків осіб.

Вирішення колізій у законодавстві завжди тлумачиться на користь особи, з урахуванням того, що національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для особи підхід.

Аналізуючи зазначені норми в світлі приписів, які описані вище, можна дійти висновку, що у разі коли КПК України неоднозначно регулює питання обчислення строків у кримінальному провадженні щодо проступків, то слідчий, прокурор і суд, дотримуючись принципу законності, мають застосовувати ту норму закону, яка застосовується до конкретного юридичного факту виходячи з загальних засад здійснення кримінального провадження.

Отже, застосування вимог ст. 219 КПК до злочинів, та незастосування цієї норми до кримінальних проступків матиме ознаки дискримінації в розумінні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що є неприпустимим у правовій державі.

Крім того, практика Європейського суду з прав людини виходить із того, що дискримінація особи за будь-якими ознаками не допускається (рішення у справах «Chabauty v. France», «Van der Heijden v. Netherlands»).

Таким чином, якщо 12-місячний строк досудового розслідування (встановлений для нетяжких злочинів) вплив, а орган досудового розслідування не прийняв підсумкового процесуального рішення, передбаченого ст. 283 КПК (зокрема звернення до суду з обвинувальним актом чи закриття кримінального провадження) або жодній особі не повідомлено про підозру, особа, права чи законні інтереси якої обмежуються, або її представник мають право звернутися з клопотанням до слідчого судді для закриття провадження в порядку, передбаченому в ч. 9 ст. 284 КПК України.

На сьогоднішній день спостерігаються непоодинокі позитивні випадки у судовій практиці України на підтримку судом вищезазначеної позиції. Так, постановою колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 06.06.2023 року у справі № 461/9707/21 зазначено, що КПК не визначено строк дізнання для кримінальних проступків з моменту внесення відповідних відомостей до ЄРДР. У КПК (ч. 2 ст. 219) визначено строк досудового розслідування для нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів. З огляду на те, що кримінальні проступки є менш суспільно небезпечними діями порівняно із нетяжкими злочинами, то строк їхнього розслідування не повинен бути більшим, аніж для нетяжких злочинів [5].

З особистих спостережень можемо констатувати, що у разі звернення заінтересованої особи з клопотанням про закриття кримінального провадження за відсутності захисника суд не завжди постановляє рішення про закриття провадження. Більше того, до суду надходить виключно обвинувальний акт з реєстром матеріалів. Місцеві суди не завжди порушують питання про надання стороною обвинувачення відповідних доказів щодо встановлення тих обставин, які мають значення для вирішення питання про наявність чи відсутність підстав для закриття кримінального провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК.

Постановою колегії суддів Третьої палати ККС ВС від 14.06.2023 року у справі № 585/2737/19 встановлено, що висновок місцевого суду про надходження до суду обвинувального акта з порушенням строків, визначених ст. 219 КПК, зроблений судом без дослідження, перевірки та аналізу тих процесуальних документів, що є необхідними для постановлення законного судового рішення, а лише на підставі аналізу відомостей із витягів з ЄРДР та реєстру матеріалів досудового розслідування. Хоча реєстр матеріалів досудового розслідування є обов'язковим додатком до обвинувального акта, прийняття рішення лише на його підставі є очевидно недостатнім для постановлення обґрунтованого рішення з огляду на те, що в реєстрі не відображається зміст прийнятих процесуальних рішень [6].

В практиці трапляються випадки коли судом встановлюються обставини, що свідчать про порушення строків досудового розслідування вже в процесі дослідження доказів сторін. Відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК України, у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

У даній нормі вказується на очевидну недопустимість доказу, що тягне за собою неможливість або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо воно було розпочате. Разом з тим, визначення поняття та критеріїв очевидної недопустимості доказу КПК не містить.

У зв'язку із цим А.В. Панова зазначає, що «очевидна недопустимість» є якісною характеристикою допущених порушень передбаченого законом порядку доказування у кримінальному провадженні. Її сутність полягає у тому, що такі порушення є безсумнівними, безперечними і саме в силу цього не потребують здійснення їх перевірки і співставлення з іншими доказами, наданими учасниками судового провадження [7, с. 207]. До порушень, що призводять до очевидної недопустимості доказів, вона відносить проведення слідчих (розшукових) дій працівником оперативного підрозділу без доручення слідчого, проведення слідчих дій за межами строків досудового розслідування.

На думку О.В. Литвина очевидно недопустимими слід вважати докази, які: 1) отримані органом досудового розслідування в не передбаченому процесуальним законом порядку; 2) отримані органом досудового розслідування з порушенням передбаченого процесуальним законом порядку; 3) докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87 КПК) [8, с. 357].

Оскільки такі порушення є наочними і вказують на очевидну недопустимість доказів у провадженні, постає питання про момент, з якого має бути прийняте таке процесуальне рішення. На думку Н.З. Рогатинської, яка заслуговує на підтримку, відкладання прийняття рішення щодо недопустимості доказів до моменту ухвалення вироку є недостатньо обґрунтованим. Вирішення цього питання до

виходу суду в нарадчу кімнату сприяло б більш ефективному судовому розгляду, економило б час і вносило визначеність у процес судового розгляду, оскільки встановлення судом недопустимості доказу (що означає те, що в судді вже сформувався внутрішнє переконання, впевненість у тому, що цей доказ є недопустимим) зумовлює неможливість дослідження такого доказу або припинення його в судовому засіданні [9, с. 139].

Висновок. З метою забезпечення юридичної визначеності частину 2 статті 219 КПК України доповнити приписом, відповідно до якого встановити строк досудового розслідування кримінальних проступків до дня повідомлення особі про підозру - шість місяців. На даний час у разі отримання судом обвинувального акту та встановлення стороною захисту факту, що докази на підтвердження обвинувачення особи отримані після спливу строків визначених для повідомлення особі про підозру у нетяжких злочинах, передбачених ст. 219 КПК України (понад 12 місяців). Такі докази можуть бути визнані очевидно недопустимими та повернуті прокурору, що дозволить пришвидшити процес розгляду справи та дотримання розумних строків її розгляду.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: постатейна систематизація окремих правових позицій Верховного Суду. / наук. ред.: І.В. Гловюк, М.І. Пашковський, Д.В. Пономаренко; (уклад.: О.Є. Блашук, І.В. Гловюк, В.П. Кедик, М.І. Пашковський, Д.В. Пономаренко, О.С. Троян). Одеса, 2019. 960 с.
2. Рішення Конституційного суду України у справі № 1-5/2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11#Text>.
3. Рішення у справі «Шокін проти України» (Заяви № 23759/03 та № 37943/06). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text.
4. Пономаренко Д.В. Тактичні питання захисту в кримінальному провадженні. Книга перша: практич. посіб. 2-е вид, доп. і перероб. Одеса: Фенікс, 2018. С. 158.
5. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 06.06.2023 у справі № 461/9707/21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111431127>.
6. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 14.06.2023 у справі № 585/2737/19 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111647796>.
7. Панова А.В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право, 2017. 256 с.
8. Литвин О.В. Деякі питання порядку визнання судом недопустимості доказів у стадії судового розгляду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 356–358.
9. Рогатинська Н.З., Олійник Ю.І. Деякі аспекти визнання доказів недопустимим під час судового розгляду. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 137–140.